
Shri Sarasvatirahasya Upanishad

श्रीसरस्वतीरहस्योपनिषत्

Document Information

Text title : Sarasvatirahasya Upanishad

File name : sarasvati_upan.itx

Category : upanishhat, sarasvatI, devii, devI, upaniShat, krishayajurveda

Location : doc_upanishhat

Author : Vedic tradition

Transliterated by : Sunder Hattangadi

Proofread by : Sunder Hattangadi

Description-comments : 106 / 108; Krishna Yajurveda - Shakta upanishad

Latest update : April 25, 2000

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

March 1, 2026

sanskritdocuments.org

श्रीसरस्वतीरहस्योपनिषत्

प्रतियोगिविनिर्मुक्तब्रह्मविद्यैकगोचरम् ।
अखण्डनिर्विकल्पं तद्रामचन्द्रपदं भजे ॥

ॐ वाञ्छे मनसि प्रतिष्ठिता मनो मे वाचि प्रतिष्ठित-
माविरावीर्म एधि ॥ वेदस्य म आणीस्थः श्रुतं मे
प्रहासीरनेनाधीतेनाहोरात्रान्सन्दधामि ऋतं वदिष्यामि
सत्यं वदिष्यामि तन्मामवतु अवतु मामवतु वक्तार-
मवतु वक्तारम् ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

हरिः ॐ ॥ ऋषयो ह वै भगवन्तमाश्वलायनं सम्पूज्य
प्रपच्छुः केनोपायेन तज्ज्ञानं तत्पदार्थावभासकम् ।
यदुपासनया तत्त्वं जानासि भगवन्वद ॥ १ ॥

सरस्वती दशश्लोक्या सऋचा बीजमिश्रया ।
स्तुत्वा जप्त्वा परां सिद्धिमलभं मुनिपुङ्गवाः ॥ २ ॥ ऋषय ऊचुः ।
कथं सारस्वतप्राप्तिः केन ध्यानेन सुव्रत ।
महासरस्वती येन तुष्टा भगवती वद ॥ ३ ॥

स होवाचाश्वलायनः । अस्य श्रीसरस्वतीदशश्लोकीमहामन्त्रस्य ।
अहमाश्वलायन ऋषिः । अनुष्टुप् छन्दः । श्री वागीश्वरी देवता ।
यद्वागिति बीजम् । देवीं वाचमिति शक्तिः । प्रणो देवीति कीलकम् ।
विनियोगस्तत्प्रीत्यर्थं । श्रद्धा मेधा प्रज्ञा धारणा वाग्देवता
महासरस्वतीत्येतैरङ्गन्यासः ॥ नीहारहारघनसारसुधाकराभां
कल्याणदां कनकचम्पकदामभूषाम् । उत्तुङ्गपीनकुचकुम्भ-
मनोहराङ्गीं वाणीं नमामि मनसा वचसा विभूत्यै ॥ १ ॥

ॐ प्रणोदेवीत्यस्य मन्त्रस्य भरद्वाज ऋषिः । गायत्री छन्दः ।
श्रीसरस्वती देवता । प्रणवेन बीजशक्तिः कीलकम् । इष्टार्थं विनियोगः ।
मन्त्रेण न्यासः ॥ या वेदान्तार्थतत्त्वैकस्वरूपा परमार्थतः ।

नामरूपात्मना व्यक्ता सा मां पातु सरस्वती ॥ ॐ प्रणो देवी सरस्वती
वाजेभिर्वाजिनीवती ॥ धीनामवित्र्यवतु ॥ १ ॥

आ नो दिव इति मन्त्रस्य अत्रिर्ऋषिः । त्रिष्टुप् छन्दः ।
सरस्वती देवता । हीमिति बीजशक्तिः कीलकम् । इष्टार्थं
विनियोगः । मन्त्रेण न्यासः ॥ या साङ्गोपाङ्गवेदेषु
चतुर्ष्वेकैव गीयते । अद्वैता ब्रह्मणः शक्तिः सा मां
पातु सरस्वती ॥ हीं आ नो दिवो बृहतः पर्वतादा सरस्वती
यजतागं तु यज्ञम् । हवं देवी जुजुषाणा घृताची
शग्मां नो वाचमुशती शृणोतु ॥ २ ॥

पावका न इति मन्त्रस्य । मधुच्छन्द ऋषिः । गायत्री
छन्दः । सरस्वती देवता । श्रीमिति बीजशक्तिः कीलकम् ।
इष्टार्थं विनियोगः । मन्त्रेण न्यासः ॥ या वर्णपदवाक्यार्थ-
स्वरूपेणैव वर्तते । अनादिनिधनानन्ता सा मां पातु
सरस्वती ॥ श्रीं पावका नः सरस्वती वाजेभिर्वाजिनीवती । यज्ञं
वष्टु धिया वसुः ॥ ३ ॥

चोदयित्रीति मन्त्रस्य मधुच्छन्द ऋषिः । गायत्री छन्दः ।
सरस्वती देवता । ब्लूमिति बीजशक्तिः कीलकम् । मन्त्रेण न्यासः ॥
अध्यात्ममधिदैवं च देवानां सम्यगीश्वरी । प्रत्यगास्ते
वदन्ती या सा मां पातु सरस्वती ॥ ब्लूं चोदयित्री सूनुतानां
चेतन्ती सुमतीनाम् । यज्ञं दधे सरस्वती ॥ ४ ॥

महो अर्ण इति मन्त्रस्य । मधुच्छन्द ऋषिः । गायत्री छन्दः ।
सरस्वती देवता । सौरिति बीजशक्तिः कीलकम् । मन्त्रेण न्यासः ।
अन्तर्याम्यात्मना विश्वं त्रैलोक्यं या नियच्छति ।
रुद्रादित्यारूपस्था यस्यामावेश्य तां पुनः । ध्यायन्ति
सर्वरूपैका सा मां पातु सरस्वती । सौः महो अर्णः
सरस्वती प्रचेतयति केतुना । धियो विश्वा विराजति ॥ ५ ॥

चत्वारि वागिति मन्त्रस्य उचथ्यपुत्र ऋषिः । त्रिष्टुप् छन्दः ।
सरस्वती देवता । ऐमिति बीजशक्तिः कीलकम् । मन्त्रेण न्यासः ।
या प्रत्यग्दृष्टिभिर्जीवैर्व्यज्यमानानुभूयते । व्यापिनी
ज्न्प्तिरूपैका सा मां पातु सरस्वती ॥ ऐं चत्वारि वाक्

परिमिता पदानि तानि विदुर्ब्राह्मणा ये मनीषिणः । गुहा त्रीणि
निहिता नेङ्गयन्ति तुरीयं वाचो मनुष्या वदन्ति ॥ ६ ॥

यद्वाग्वदन्तीति मन्त्रस्य भार्गव ऋषिः । त्रिष्टुप् छन्दः ।
सरस्वती देवता । क्लीमिति बीजशक्तिः कीलकम् । मन्त्रेण न्यासः ।
नामजात्यादिभिर्भेदैरष्टधा या विकल्पिता । निर्विकल्पात्मना
व्यक्ता सा मां पातु सरस्वती ॥ क्लीं यद्वाग्वदन्त्यविचेतनानि
राष्ट्री देवानां निषसाद मन्द्रा । चतस्र ऊर्जं दुदुहे
पयांसि क्व स्विदस्याः परमं जगाम ॥ ७ ॥

देवीं वाचमिति मन्त्रस्य भार्गव ऋषिः । त्रिष्टुप् छन्दः ।
सरस्वती देवता । सौरिति बीजशक्तिः कीलकम् । मन्त्रेण न्यासः ।
व्यक्ताव्यक्तगिरः सर्वे वेदाद्या व्याहरन्ति याम् । सर्वकामदुधा
धेनुः सा मां पातु सरस्वती ॥ सौः देवीं वाचमजनयन्त
देवास्ता विश्वरूपाः पशवो वदन्ति । सा नो मन्त्रेषमूर्जं
दुहाना धेनुर्वागस्मानुपसुष्टुतैतु ॥ ८ ॥

उत त्व इति मन्त्रस्य बृहस्पतिर्ऋषिः । त्रिष्टुप् छन्दः ।
सरस्वती देवता । समिति बीजशक्तिः कीलकम् । मन्त्रेण न्यासः ।
यां विदित्वाखिलं बन्धं निर्मथ्याखिलवर्त्मना । योगी याति
परं स्थानं सा मां पातु सरस्वती ॥ सं उत त्वः पश्यन्न
ददर्श वाचमुत त्वः श्रुण्वन्न श्रुणोत्येनाम् । उतो त्वस्मै
तन्वं १ विसस्त्रे जायेव पत्य उशती सुवासाः ॥ ९ ॥

अम्बितम इति मन्त्रस्य गृत्समद ऋषिः । अनुष्टुप् छन्दः ।
सरस्वती देवता । ऐमिति बीजशक्तिः कीलकम् । मन्त्रेण न्यासः ।
नामरूपात्मकं सर्वं यस्यामावेश्य तां पुनः ।
ध्यायन्ति ब्रह्मरूपैका सा मां पातु सरस्वती ॥ ऐं अम्बितमे
नदीतमे देवितमे सरस्वती । अप्रशस्ता इव स्मसि प्रशस्तिमम्ब
नस्कृधि ॥ १० ॥

चतुर्मुखमुखाम्भोजवनहंसवधूर्मम ।
मानसे रमतां नित्यं सर्वशुक्ला सरस्वती ॥ १ ॥

नमस्ते शारदे देवि काश्मीरपुरवासिनि ।
त्वामहं प्रार्थये नित्यं विद्यादानं च देहि मे ॥ २ ॥

अक्षसूत्राङ्कुशधरा पाशपुस्तकधारिणी ।
 मुक्ताहारसमायुक्ता वाचि तिष्ठतु मे सदा ॥ ३ ॥
 कम्बुकण्ठी सुताम्रोष्ठी सर्वाभरणभूषिता ।
 महासरस्वती देवी जिह्वाग्रे संनिविश्यताम् ॥ ४ ॥
 या श्रद्धा धारणा मेधा वाग्देवी विधिवल्लभा ।
 भक्तजिह्वाग्रसदना शमादिगुणदायिनी ॥ ५ ॥
 नमामि यामिनीनाथलेखालङ्कृतकुन्तलाम् ।
 भवानीं भवसन्तापनिर्वापणसुधानदीम् ॥ ६ ॥
 यः कवित्वं निरातङ्कं भुक्तिमुक्ती च वाञ्छति ।
 सोऽभैर्च्यैनां दशश्लोक्या नित्यं स्तौति सरस्वतीम् ॥ ७ ॥
 तस्यैवं स्तुवतो नित्यं समभ्यर्च्य सरस्वतीम् ।
 भक्तिश्रद्धाभियुक्तस्य षण्मासात्प्रत्ययो भवेत् ॥ ८ ॥
 ततः प्रवर्तते वाणी स्वेच्छया ललिताक्षरा ।
 गद्यपद्यात्मकैः शब्दैरप्रमेयैर्विवक्षितैः ॥ ९ ॥
 अश्रुतो बुध्यते ग्रन्थः प्रायः सारस्वतः कविः ।
 इत्येवं निश्चयं विप्राः सा होवाच सरस्वती ॥ १० ॥
 आत्मविद्या मया लब्ध्वा ब्रह्मणैव सनातनी ।
 ब्रह्मत्वं मे सदा नित्यं सच्चिदानन्दरूपतः ॥ ११ ॥
 प्रकृतित्वं ततः सृष्टं सत्त्वादिगुणसाम्यतः ।
 सत्यमाभाति चिच्छाया दर्पणे प्रतिबिम्बवत् ॥ १२ ॥
 तेन चित्प्रतिबिम्बेन त्रिविधा भाति सा पुनः ।
 प्रकृत्यवच्छिन्नतया पुरुषत्वं पुनश्च ते ॥ १३ ॥
 शुद्धसत्त्वप्रधानायां मायायां बिम्बितो ह्यजः ।
 सत्त्वप्रधाना प्रकृतिर्मायेति प्रतिपाद्यते ॥ १४ ॥
 सा माया स्ववशोपाधिः सर्वज्ञस्येश्वरस्य हि ।
 वश्यमायत्वमेकत्वं सर्वज्ञत्वं च तस्य तु ॥ १५ ॥
 सात्विकत्वात्समष्टित्वात्साक्षित्वाज्जगतामपि ।
 जगत्कर्तुमकर्तुं वा चान्यथा कर्तुमीशते ॥ १६ ॥

यः स ईश्वर इत्युक्तः सर्वज्ञत्वादिभिर्गुणैः ।
 शक्तिद्वयं हि मायाया विक्षेपावृतिरूपकम् ॥ १७ ॥
 विक्षेपशक्तिर्लिङ्गादिब्रह्माण्डान्तं जगत्सृजेत् ।
 अन्तर्दृग्दृश्ययोर्भेदं बहिश्च ब्रह्मसर्गयोः ॥ १८ ॥
 आवृणोत्यपरा शक्तिः सा संसारस्य कारणम् ।
 साक्षिणः पुरतो भातं लिङ्गदेहेन संयुतम् ॥ १९ ॥
 चित्तिच्छायासमावेशाज्जीवः स्याद्भावहारिकः ।
 अस्य जीवत्वमारोपात्साक्षिण्यप्यवभासते ॥ २० ॥
 आवृतौ तु विनष्टायां भेदे भातेऽपयाति तत् ।
 तथा सर्गब्रह्मणोश्च भेदमावृत्य तिष्ठति ॥ २१ ॥
 या शक्तिस्त्वद्दशाद्ब्रह्म विकृतत्वेन भासते ।
 अत्राप्यावृतिनाशेन विभाति ब्रह्मसर्गयोः ॥ २२ ॥
 भेदस्तयोर्विकारः स्यात्सर्गे न ब्रह्मणि क्वचित् ।
 अस्ति भाति प्रियं रूपं नाम चेत्यंशपञ्चकम् ॥ २३ ॥
 आद्यत्रयं ब्रह्मरूपं जगद्रूपं ततो द्वयम् ।
 अपेक्ष्य नामरूपद्वे सच्चिदानन्दतत्परः ॥ २४ ॥
 समाधिं सर्वदा कुर्याद्भृदये वाथ वा बहिः ।
 सविकल्पो निर्विकल्पः समाधिर्द्विविधो हृदि ॥ २५ ॥
 दृश्यशब्दानुभेदेन स विकल्पः पुनर्द्विधा ।
 कामाद्याश्चित्तगा दृश्यास्तत्साक्षित्वेन चेतनम् ॥ २६ ॥
 ध्यायद्दृश्यानुविद्धोऽयं समाधिः सविकल्पकः ।
 स्वानुभूतिरसावेशाद्दृश्यशब्दाद्यपेक्षितुः ॥ २७ ॥
 निर्विकल्पः समाधिः स्यान्निवान्तस्थितदीपवत् ।
 हृदीव बाह्यदेशेऽपि यस्मिन्कस्मिंश्च वस्तुनि ॥ २९ ॥
 समाधिराद्यसन्मात्रान्नामरूपपृथक्कृतिः ।
 स्तब्धीभावो रसास्वादात्तृतीयः पूर्ववन्मतः ॥ ३० ॥
 एतैः समाधिभिः षड्भिर्नयेत्कालं निरन्तरम् ।

देहाभिमाने गलिते विज्ञाते परमात्मनि ।
यत्र यत्र मनो याति तत्र तत्र परामृतम् ॥ ३१ ॥
भिद्यते हृदयग्रन्थिशिछद्यन्ते सर्वसंशयाः ।
क्षीयन्ते चास्य कर्माणि तस्मिन्दृष्टे परावरे ॥ ३२ ॥
मयि जीवत्वमीशत्वं कल्पितं वस्तुतो नहि ।
इति यस्तु विजानाति स मुक्तो नात्र संशयः ॥ ३३ ॥
इत्युपनिषत् ॥

ॐ वाङ्मे मनसि प्रतिष्ठिता मनो मे वाचि प्रतिष्ठित-
माविरावीर्म एधि ॥ वेदस्य म आणीस्थः श्रुतं मे मा
प्रहासीरनेनाधीतेनाहोरात्रान्सन्दधामि ऋतं वदिष्यामि
सत्यं वदिष्यामि तन्मामवतु तद्वक्तारमवत्ववतु मामवतु
वक्तारमवतु वक्तारम् ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥
इति सरस्वतीरहस्योपनिषत्समाप्ता ॥

Encoded by Sunder Hattangadi

—
Shri Sarasvatirahasya Upanishad
pdf was typeset on March 1, 2026
—

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

